

odcinać się od wielowiekowego legatu Wschodniej Półkuli, z którego pełnymi garściami czerpali koloniści, także w prawnopolitycznym wymiarze. Świadczy o tym choćby to, że przecież słowo *constitutio* było już znane w antycznej Italii. Nadali oni temu wyrazowi nowe znaczenie, dzięki czemu zinstytucjonalizowany konstytucjonalizm podbił resztę świata, bez której zapewne by nie powstał. Jankesi «postawili bardzo ważną kropkę nad i», tym niemniej zasadnicza część tej litery została już przed nimi ukonstytuowana wskutek długowiecznych poszukiwań, szczególnie intensywnych na średniowieczno-nowożytnym chrześcijańskim Zachodzie, którego przedłużeniem stał się amerykański Daleki Zachód, gdzie «*in cruda radice* wyrósł konstytucyjny gmach», stworzony przez dobrze znających prawnopolityczną Tradycję swoich przybyłych zza Oceanu przodków architektów.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ВІД РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ – ДО СЬОГОДЕННЯ

Федоренко В.Л.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, завідувач кафедри
державної служби та кадрової політики
Національної академії державного управління
при Президентові України*

Розвиток сучасного українського конституціоналізму та усіх його складників – конституційної доктрини, відповідної правотворчої та правозастосовної практики, – нині переживає перехідний, трансформаційний період, зумовлений революційними, постреволюційними і військово-політичними подіями, що України пережила від Революції гідності до сьогодні. Не вдаючись до детального аналізу ситуації в АР Крим, окремих районах Донецької та Луганської областей, відзначимо складність конституційних процесів всередині держави.

З поміж множини причин, що спричинили неоднозначну ситуацію з розвитком постреволюційного конституціоналізму в Україні, на наш погляд, слід виділити дві основні. По-перше, це брак легітимності чинної Конституції України та нагальна потреба в її реформуванні. Нагадаємо, що через втечу экс-президента В. Януковича, закон про конституційну реформу був затверджений Постановою Верховної Ради України від 21 лютого 2014 року № 750-VII «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № № 586-VII» [1].

По-друге, підрив авторитету Конституційного Суду України через сумнівні рішення 2010 року, що сприяли узурпації влади экс-президентом В. Януковичем і той самий брак легітимності органу, що має захищати Основний Закон. Кульмінацію контраверсивності діяльності Конституційного Суду України стало його рішення 16 квітня 2015 року щодо відкладення розгляду окремих положень Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року № 1682-VII, коли з різницею в одну годину Конституційний Суд України з одного і того ж питання виніс два діаметрально протилежні рішення та сприйняв заяву парламентаріїв про нову редакцію Закону України «Про очищення влади», в якому мають бути усунуті суперечності з положеннями Основного Закону. Тобто, нині вітчизняний конституціоналізм відчуває просідання двох своїх «наріжних каменів» – Конституції та Конституційного Суду України.

Започаткування роботи Конституційної комісії у квітні 2015 року та заклики парламентаріїв до оновлення складу Конституційного Суду України дають стриману надію на відродження вітчизняного конституціоналізму. Але, сьогодні не спростовує головного завдання функціонування вітчизняного конституціоналізму, не залежно від проблем з чинним законодавством і судовою владою, – захист прав людини, утвердження демократії та верховенства права. На жаль, нині захист прав і свобод людини в Україні є найбільш вразливою і небезпечною стороною розвитку сучасного конституціоналізму. Адже нереалізованість конституційних прав породжує сумніви у потенціалі

сучасного конституціоналізму не лише в політиків, чи громадських діячів, а в кожній людині, що проживає чи легітимно перебуває на території України.

Як відомо, права і свободи людини є однією з найзначніших і універсальних цінностей людства. Хоча, для усвідомлення їх цінності та важливості для суспільства і держави потрібні були тисячоліття. Нині важко повірити, але ідея прав і свобод людини була не відома мудрим мислителям Античності. Її не можна віднайти у звичному для нас вигляді у Талмуді, Біблії, Корані, чи інших священних книгах. Навіть Римське право, рецепція якого у ранньому середньовіччі сприяла утвердженню правових систем Західної Європи, залишалося байдужим щодо захисту прав людини.

Лише розвиток ідей природного права в епоху Відродження та Реформації, а також наступні революції й війни за незалежність в XVIII–XIX ст. в Європі та Америці сприяли визнанню цінності прав і свобод людини та потреби їх всебічної охорони. Перші ж конституції та конституційні акти, включно з Конституцією Польщі 1791 року, сприяли закріпленню прав і свобод людини на найвищому юридичному рівні. То був перший приклад серйозного підходу людства до охорони прав людини.

На сьогодні із понад 200 держав світу не існує жодної, яка б не визнавала основоположні права і свободи людини та не гарантували їх захист. Загальна декларація прав людини 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та інші міжнародні договори, які закріплюють стандарти прав людини видаються нам споконвічними і непорушними.

Діяльність ООН, Європейського суду з прав людини, інших міжнародних правозахисних організацій, таких як Міжнародна амністія (*Amnesty International*), Нагляд за правами людини (*Human Rights Watch*), Міжнародна комісія юристів (*International Commission of Jurist*), Група захисту прав меншин (*Minority Rights Group*), Міжнародна неурядова організація «Дім свободи» (*Freedom House*) та інших, стали частиною глобального гуманітарного ландшафту. У світі щорічно проводяться тисячі конференцій і симпозіумів, присвячених захисту прав людини.

Але, чи стали на сьогодні основоположні права та свободи людини від того більш захищеними?

Відповідь на це питання є очевидною. На сьогодні, як і 100 та 75 років тому, коли світ пізнав лихоліття I і II світової війни, першим ворогом прав і свобод людини стають глобальні та регіональні війни і збройні конфлікти. У цих конфліктах життя, здоров'я та права людини не варті нічого, й не можуть гарантуватися ні національною державою, ні міжнародним співтовариством.

У 2014–2015 рр. цивілізаційна історія людства, здається, що почала розвиватися в зворотному напрямі. Поряд з далекими від Європи військовими конфліктами у Сирії та Іраку, створенням Ісламської держави та загостренні протистоянь у Ємені, континентальна модель охорони прав і свобод людини зазнала серозної поразки в Україні.

Євромайдан 2013 року та Революція гідності 2014 року сприяли мобілізації громадян на захист власної честі та гідності, своїх особистих, політичних і соціально-економічних прав. Слід погодитись із тими науковцями і експертами, які вважають Революцію гідності важливою протесаною формою охорони прав людини від їх масового порушення з боку тоталітарного режиму.

Разом із тим, анексія Автономної Республік Крим, а також створення квазідержавних утворень «Донецька народна республіка», «Луганська народна республіка», та міфічна «Новоросія» та ін. в 2014 році й загострення військово-політичної ситуації на території України у 2014–2015 рр. спричинили до масових порушень прав і свобод людини.

Так, нині в Україні на тимчасово окупованих територіях масово порушуються такі основоположні права і свободи людини, як:

– право на життя, свободу та особисту недоторканість. Станом на початок 2015 р. за оцінкою ООН в воєнному конфлікті в Україні загинуло понад 6 150 осіб, із них біля 100 – діти. Понад 15,5 тис. людей отримали поранення. За оцінками незалежних експертів число жертв війни і поранених може бути більше в 2–3 рази. До того ж, нині більше 2 тис. осіб в зоні проведення АТО вважаються безвісті відсутніми;

– право на гідне поводження та не допустимість застосування до людини тортур, жорстокості та нелюдського поводження. У зоні

воєнного конфлікту поширеною є практика не людського утримання полонених (на сьогодні бойовики утримують біля 400 українських військових полонених), застосування до них тортур, а також публічних страт. Набула поширення практика викрадення бойовиками-терористами на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей цивільних людей з метою отримання за них викупу;

– право на справедливе судочинство та захист від свавільного арешту чи вигнання. На території окремих районів Донецької та Луганської областей люди позбавлені справедливого судочинства. Поширеною є практика безпідставних арештів людей, їх публічного покарання, в тому числі й тілесного. Зокрема, публічне побиття людей «козаками отамана Ніколая Козіцина» на окупованих територіях Луганщини;

– право на свободу пересування. На сьогодні громадяни України, які проживають в Криму та на Сході України обмежені в праві пересування через адміністративні кордони. Водночас, в Україні нині проживає від 1 – до 1,2 млн. т. зв. «внутрішніх біженців», іще біля 0,8 – 1 млн. біженців з тимчасово окупованих територій України виїхали до Росії та інших держав;

– право на громадянство. Внаслідок примусової та незаконної оптації в Криму біля 2 млн. громадян України були насильно «наділені» громадянством Російської Федерації;

– право на володіння майном. Масовою є практика безпідставного вилучення нерухомого майна громадян України, державного та комунального майна в Криму та на Сході України. Зокрема, лише в Криму були «націоналізовані» на користь РФ біля 1 000 державних і приватних підприємств;

– право на свободу переконань і їх вираження. За висловлення проукраїнських поглядів в Криму, Донецькій і Луганській областях громадяни ризикують своїм життям і здоров'ям, свободою та майном. Кримсько-татарський народ в Криму переживає повторне викорінення своєї мови, культури і самоврядності. Не менш трагічною є й доля інших національних меншин в Криму – караїмів, греків, вірменів, євреїв і ін.;

– право на свободу участі в управленні своєю державою, право на вибори і референдум. «Референдуми» 2014 року, що стали відправною точкою для анексії Криму і початку терористичних акцій по дестабілізації конституційного ладу в Донецькій і Луганській областях, а також «псевдовибори» і заборона на участь у всеукраїнських виборах в 2014 році позбавили біля 3 млн. громадян їх виборчих прав;

– право на соціальний захист. Більшість громадян України, що проживають на окупованих територіях позбавлені соціального захисту. Натомість, на територію Донецької та Луганської областей ввійшло понад 20 т. зв. «Гуманітарних конвоїв», вміст яких на сьогодні не відомий;

– право на освіту та розвиток особистості. На території Криму, а також тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей ліквідовані всі українські школи та університети. Там же, де залишились хоч якісь школи заняття не проводяться регулярно через обстріли. Тобто, діти України в зазначених регіонах позбавлені права на освіту.

Безперечно, певний час держава може констатувати свою неспроможність охороняти основні права людини на непідконтрольних територіях. Але такий підхід не вирішує проблему збереження суверенітету, територіальної цілісності та захищеності прав людини. Тому, на сьогодні перед Україною гостро постала проблема пошуку нових моделей правозахисної діяльності.

Переконаний, що ефективність механізму прав людини визначається його простотою, доступністю та дієвістю. У цьому сенсі слід згадати влучний вислів відомого українського філософа XVIII ст. Григорія Сковороди, який писав: *«Подяка блаженному Богові за те, що потрібне зробив нетрудним, а трудне – непотрібним»*. Так само і з правами людини: у країнах, де ці права визнаються і поважаються повсюдно, не потрібні складні та громіздкі механізми їх охорони.

Разом із тим, воєнні дії на території України невілюють всі традиційні моделі охорони прав людини. Тому, необхідно шукати нові правозахисні механізми, зважаючи на досвід охорони прав людини в воєнний час чи в надзвичайних ситуаціях. Подібний досвід є в країнах Європи, Америки, Азії та інших регіонів світу.

Рецептів щодо охорони прав і свобод людини в умовах воєнних дій не так і багато. Всі вони зводяться до:

а) мобілізації всіх державних і недержавних (*NGO*) правозахисних ресурсів і механізмів;

б) пробудження потужної, хоча й дещо інертної, машини міжнародного захисту прав людини, включаючи роботу Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, Управління Верховного Комісара ООН з прав людини тощо.

Але, на сьогодні маємо в Україні складну ситуацію. Внутрішній правозахисний потенціал Української держави вичерпано, а міжнародний механізм охорони прав людини в Україні працює не на повну силу. До прикладу, на цьому тижні Європейський суд з прав людини на вимогу Росії відклав іще на пів року розгляд позову України проти масових порушень РФ прав людини в Криму та окремих районах Донецької й Луганської областей та проти викрадення й примусового перевезення до Росії трьох груп дітей-сиріт, а також долучені до цих 2 позовів України понад 500 індивідуальних позовів громадян України на порушення їх прав на тимчасово окупованих територіях.

Але, чи це означає, що Україна не повинна сподіватися на міжнародну допомогу в охороні прав людини? В жодному випадку ні. Міжнародна самоізоляція в правозахисній діяльності – це дорога в нікуди. Необхідно вчитися ефективно використовувати існуючі та продукувати нові міжнародні механізми захисту прав людини в Україні. Адже на сьогодні Об'єднана Європа та демократичний світ також прагнуть винайти механізми охорони прав людини в Україні в існуючій військово-політичній ситуації.

Отже, на сьогодні модель охорони прав людини в Україні має ґрунтуватися на наступних елементах:

– координація та сприяння державою діяльності правозахисних організацій. Зокрема, безпрецедентного для України волонтерському руху. Слід розробити Стратегію правозахисної діяльності в Україні та створити єдиний не державний центр координації діяльності правозахисних *NGO*;

– посилення взаємодії України з ООН, Радою Європи, Європейським Союзом і міжнародними організаціями у сфері охорони прав людини, а також визначення правозахисної діяльності пріоритетом у діяльності дипломатичних установ України за кордоном;

– невідкладна імплементація міжнародних договорів і угод, які розширюють можливості України використовувати міжнародні механізми охорони прав людини. У першу чергу, ратифікація Римського статуту, який відкриває дорогу до поширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду на злочини проти прав людини, здійснені на території України;

– постійна, цілеспрямована та системна юридична фіксація та інформаційне висвітлення масових злочинів проти прав людини в Україні. Зараз Україна не повинна повторити помилки 2014 року, коли смерть «Небесної сотні» в прямому ефірі не привела на сьогодні до покарання жодної винної в побоїщі особи. Варто рахуватися й із тим, що пересічні європейці не уявляють масштаби гуманітарної катастрофи в Україні.

У сучасному світі іноді поразка відрізняється від перемоги лише стилем подання інформації про неї. Не рідко це, на жаль, відбувається й через контраверсивну діяльність міжнародних організацій.

До прикладу, 2 березня 2015 року в Женеві було оприлюднено дев'яту доповідь Управління Верховного Комісара ООН з прав людини по ситуації в Україні (1 грудня 2014 – 15 лютого 2015 року). Показово, що експерти ООН не висвітлили у своїй доповіді факти масового порушення прав людини в тимчасово окупованій АР Крим та в окремих тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей. Жодного положення Доповіді не присвячено безчинствам терористів та найманців на території України. Прочитавши цю Доповідь, людина далека від проблем порушення прав людини в Україні, на превеликий жаль, може зробити лише один висновок, що права людини в Україні порушує або ... сама Українська держава, або ж інопланетяни.

На жаль, подібна практика однобокого аналізу ситуації з масовими порушеннями прав людини в Україні зустрічається й з боку ОБСЄ та інших міжнародних інституцій. Навіть ООН на сьогодні в Україні

жартома називають «Організацією Стурбованих Націй» через неспроможність прийняти дієві рішення щодо порушення прав людини в Україні. Одна з причин цього – відсутність чіткої інформаційної політики України про масові порушення прав людини в Криму та на Сході України. Це спонукає до дій, спрямованих на виправлення ситуації в Україні.

У цьому сенсі, нового звучання набуває потреба наукового обґрунтування захисту прав людини як магістрального напрямку розвитку конституціоналізму та донесення нових концепцій до правотворців, правозахисних організацій і міжнародної спільноти. Адже нині вчений-конституціоналіст – це, у першу чергу, громадянин і патріот своєї держави, якого готові слухати і чути в Україні та за її межами.

1. Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII : Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. - № 11. – Ст. 151.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНОГО МІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Бортник Н.П.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Механізми реалізації міграційних законів – об’ємне, комплексне явище, що має декілька аспектів – спеціально-юридичний, політико-правовий, соціально-психологічний, філософський тощо. Перший із них, що доволі часто в наукових публікаціях трактують юридичним механізмом реалізації міграційних законів, охоплює весь юридичний інструментарій, за допомогою якого забезпечується вся повнота їх